

УДК 343.2

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.21.299193>

Г. Р. Карачевська,

аспірантка кафедри кримінального та кримінального процесуального права Національного університету «Києво-Могилянська академія»

РЕАЛІЗАЦІЯ «ПРАВА НА НАДІЮ» ДЛЯ ДОВІЧНО ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

У статті проаналізовано судову практику за 2022–2023 рр. щодо перегляду покарання довічно засуджених в Україні з метою забезпечити їхнє «право на надію».

*Проаналізовано становлення сучасного міжнародного стандарту щодо «права на надію», який вимагає забезпечити реальну перспективу звільнення довічно засудженого через перегляд призначеного покарання. У статті наведені основні правові позиції ЄСПЛ щодо цього виду покарання, зокрема у справі *Petukhov v. Ukraine*. Вказане рішення призвело до змін у кримінальному законі щодо ст.ст. 81 та 82 КК України.*

Визначено основні критерії забезпечення «права на надію» – прозорість, передбачуваність, ефективність перегляду довічного ув'язнення. Ефективність оцінено крізь призму судової практики. Виділено основні підходи до розгляду справ, пов'язаних із скороченням довічного позбавлення волі до та після набрання чинності змінами до КК України. Проаналізовано рішення щодо умовно-дострокового звільнення від довічного позбавлення волі та його заміни більш м'яким покаранням. Виявлено, що майже 40% клопотань про заміну довічного позбавлення волі задоволені, довічне ув'язнення засуджених у відповідних справах замінене на строкове позбавлення волі від 15 до 20 років.

Констатовано, що довічне позбавлення волі в Україні може бути скороченим. З огляду на двоступеневий механізм звільнення від довічного ув'язнення, таке скорочення свідчить про ефективність перегляду цього покарання в майбутньому, але не для тих довічно засуджених, які вже відбули понад 25 років позбавлення волі.

Ключові слова: довічне позбавлення волі, «право на надію», заміна невідбутої частини покарання більш м'яким, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання.

Постановка проблеми. Практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) щодо довічного позбавлення волі встановила, що неможливість скорочення цього покарання становить порушення ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ,

Конвенція). Вказана норма містить абсолютну заборону катування, нелюдського або такого, що принижує людську гідність поводження або покарання. Відтак, держави-члени Ради Європи повинні встановити прозорий, передбачуваний та ефективний механізм перегляду довічного ув'язнення, аби визначити потребу в подальшому відбуванні цього покарання та гарантувати засудженому «право на надію».

Після того, як ЄСПЛ констатував порушення ст. 3 ЄКПЛ, з огляду на те, що довічне позбавлення волі в Україні неможливо скоротити, до ст.ст. 81 та 82 КК України були внесені зміни. Вони встановили можливість звільнення від довічного ув'язнення через заміну цього покарання більш м'яким, а згодом – умовно-дострокового звільнення.

Відтак, постає питання: чи є вказаний механізм звільнення від довічного ув'язнення ефективним з точки зору міжнародних стандартів щодо цього покарання та на підставі яких показників можна оцінити цю ефективність?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Довгий час комплексний аналіз довічного позбавлення волі залишався поза увагою наукової спільноти. Окремі аспекти довічного ув'язнення досліджували Мостепанюк Л. О., Бурда С. Я. тощо.

Реформування інституту довічного позбавлення волі на виконання вимог ЄСПЛ зумовило науковий інтерес до цього виду покарання. Відповідність довічного ув'язнення міжнародним стандартам досліджували, зокрема, Євдокімова О.¹, Горпинюк О. П.², Сліпачик А. І.³, Парасюк Н. М.⁴,

¹ Євдокімова О. В. Умовно-дострокове звільнення від відбування довічного позбавлення волі у праві зарубіжних країн. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 146–151.

² Горпинюк О. П. Довічне позбавлення волі як «irreducible life sentence» за кримінальним законодавством України. *Молодий вчений*. 2020. № 1 (77). С. 207–211.

³ Сліпачик А. І. Людська гідність, як фундаментальна основа і практичний інструмент «права на надію» у кримінальному праві. *Journal «Science Rise: Juridical Science»*. 2021. № 4(18). С. 23–30.

⁴ Парасюк Н. М. Новий етап гуманізації кримінально-правового впливу щодо застосування покарання у виді довічного позбавлення волі: проблема відповідності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 6. С. 287–292. Режим доступу: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/273860/269171>.

Тимофеева Л. Ю.⁵ та інші. У роботах вказаних дослідників аналізуються рішення ЄСПЛ щодо довічного позбавлення волі, в тому числі щодо України; пропозиції змін до кримінального законодавства в аспекті довічного позбавлення волі; оцінюється чинне правове регулювання довічного ув'язнення з позицій прав людини, зокрема нові редакції ст.ст. 81 та 82 КК України. Більшість науковців роблять висновок про відповідність інституту довічного позбавлення волі в його новому вигляді стандартам ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Разом з тим, станом на зараз немає робіт, присвячених практиці застосування вказаних норм: судова практика звільнення від довічного позбавлення залишається недослідженою.

Формулювання мети статті. Мета статті – оцінити ефективність механізму звільнення від довічного позбавлення волі з позицій національної судової практики: віднайти тенденції та закономірності судової практики у справах про скорочення довічного ув'язнення після внесення змін до ст.ст. 81 та 82 КК України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

1. Становлення «права на надію» у міжнародній та національній правових системах.

Жоден з основних міжнародних нормативно-правових актів у сфері прав людини не визначає, що таке «право на надію». Попри дещо романтичне формулювання «право на надію» є правовою категорією.

Вперше відповідний термін використав у своїй практиці Європейський суд з прав людини. Так, у справі *Vinter and Others v. the United Kingdom* ЄСПЛ констатував обов'язок держави забезпечити механізм перегляду довічного позбавлення волі на певному етапі його відбування. Мета цього перегляду – забезпечити реальну перспективу звільнення довічно

⁵ Тимофеева Л. Ю. «Право на надію» засудженого до довічного позбавлення волі VS право на безпеку суспільства та потерпілої особи. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2023. № 20 (2). С. 87–109. Режим доступу: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.20.292398>.

засудженого через оцінку доцільного подальшого відбування довічного ув'язнення та можливість скорочення цього покарання⁶. Відсутність вказаного механізму перетворює довічне позбавлення волі на де-факто «незменшуване» (irreducible life sentence). Такий вид покарання суперечить ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, адже ця норма забороняє не тільки катування нелюдське або таке, що принижує людську гідність поводження, а й покарання)⁷.

Висловлюючи згоду із прийнятим рішенням, суддя від Ірландії Енн Пауер-Форд у своїй окремій думці вказала:

«Стаття 3 охоплює те, що можна було б описати як «право на надію». Так, відповідне рішення неявно визнає, що надія є важливим і складовим аспектом людської особистості. Ті, хто вчиняє найбільш огидні та кричущі вчинки і завдає невимовних страждань іншим, тим не менш, зберігають свою фундаментальну цінність як люди і несуть у собі здатність змінюватися. Незважаючи на довгі та заслужені терміни ув'язнення, вони залишають за собою право сподіватися, що коли-небудь вони, можливо, спокутують кривди, які вони вчинили. Їх не слід повністю позбавляти такої надії. Відмовляти їм у досвіді надії означало б заперечувати фундаментальний аспект їхньої людської особистості, а робити це було б принизливим»⁸.

Так і зародився термін «право на надію», яким прийнято іменувати право довічно засуджених осіб на перегляд призначеного їм покарання.

Справа *Vinter and Others v. the United Kingdom* стала поворотною для практики ЄСПЛ, адже змінила панівний до того підхід «довічне позбавлення волі і справді має тривати довічно», якого дотримувалася ще Європейська комісія з прав людини у справі *Kotälla v. the Netherlands*⁹. У наступних після

⁶ Хилюк С. В. «Злочин і кара» у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Том 8. № 4(29). С. 108–125.

⁷ *Vinter and Others v. the United Kingdom*, Applications Nos. 66069/09 and 130/10 and 3896/10, Grand Chamber Judgement of 9 July 2013, available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-122664>.

⁸ *Vinter and Others v. the United Kingdom*, окрема думка згоди судді Енн Пауер-Форд.

⁹ *Kotälla v. the Netherlands*, no. 7994/77, Commission decision of 6 May 1978, Decisions and Reports 14, p. 239.

справи Вінтера рішеннях, ЄСПЛ оцінив дотримання «права на надію» з боку інших держав-членів РЄ, зокрема у справах *Lazlo Magyar v. Hungary*¹⁰; *Hutchinson v. the United Kingdom*¹¹.

Україна також стала об'єктом уваги ЄСПЛ щодо забезпечення права на надію для довічно засуджених осіб. Так, у 2019 році ЄСПЛ розглянув справу *Petukhov v. Ukraine (№. 2)* та констатував порушення Україною своїх зобов'язань за ст. 3 Конвенції у зв'язку з тим, що довічне позбавлення волі, яке відбував заявник, неможливо скоротити. Такий висновок ЄСПЛ зробив на підставі:

– непрозорості і непередбачуваності процедури помилування, що становила на той час єдину можливість скоротити довічне ув'язнення в Україні;

– низької перспективи задоволення клопотань про помилування (на час розгляду справи в ЄСПЛ, було відомо про помилування лише однієї довічно засудженої особи;

– режиму відбування довічного ув'язнення, що не сприяв реабілітації засуджених (ізоляція їх від інших засуджених, практично цілодобове перебування в тюремній камері тощо)¹².

Відповідне рішення призвело до значних змін у національній правовій системі України:

1) 16 вересня 2021 року Конституційний Суд України (далі – КСУ) ухвалив Рішення у справі № 6-р(II)/2021 (справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі). Відповідно до цього рішення, КСУ визнав окремі положення ст.ст. 81 та 82 КК України неконституційними з огляду на те, що інститути умовно-дострокового звільнення від відбування покарання та заміни невідбутої частини покарання більш м'яким неможливо

¹⁰ *László Magyar v. Hungary*, Application no. 73593/10, judgement of 20 May 2014, available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-144109>.

¹¹ *Hutchinson v. the United Kingdom*, Application no. 57592/08, Grand Chamber judgment of 17 January 2017, available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-170347>.

¹² *Petukhov v. Ukraine (No. 2)*, Application no. 41216/13, judgment of 12 March 2019, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-191703>, §§ 171–194.

застосувати до довічного позбавлення волі. У вказаному рішенні КСУ також наголосив на потребі ухвалення законодавчих змін, покликаних забезпечити «право на надію» для довічно засуджених в Україні¹³.

2) 18 жовтня 2022 року Верховна Рада України прийняла два закони щодо реформування довічного позбавлення волі, серед яких – Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» № 2690-IX (далі – Закон № 2690-IX). Цей закон виклав норми ст.ст. 81 та 82 КК України у новій редакції, яка передбачала поетапну заміну довічного позбавлення волі строковим ув'язненням від 15 до 20 років, а згодом і умовно-дострокове звільнення від відбування цього покарання¹⁴.

Як вже було згадано, ст. 3 Європейської Конвенції покладає на держав-учасниць Ради Європи обов'язок встановити механізм перегляду довічного позбавлення волі. Втім, аби країна вважалася такою, що виконала цей обов'язок, формального запровадження відповідного механізму недостатньо, про що свідчить практика ЄСПЛ у справі *T.P. and A.T. v. Hungary*¹⁵. Важливо, аби процес перегляду призначеного особі довічного позбавлення волі був:

1) передбачуваним – засуджений повинен розуміти що, коли і як йому потрібно робити, аби отримати шанс на звільнення¹⁶;

¹³ Рішення Конституційного Суду України у справі № 6-р(П)/2021 за конституційними скаргами Крупка Дмитра Володимировича щодо відповідності Конституції України частини першої статті 81, частини першої статті 82 Кримінального кодексу України, Костіна Володимира Володимировича, Мельниченка Олександра Степановича щодо відповідності Конституції України частини першої статті 82 Кримінального кодексу України та у справі за конституційною скаргою Гогіна Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України частини першої статті 81 Кримінального кодексу України (справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі) від 16 вересня 2021 року.

¹⁴ Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини : Закон України № 2690-IX від 18 жовтня 2022 року.

¹⁵ *T. P. and A. T. v. Hungary*, Applications nos. 37871/14 and 73986/14, Judgment of 4 October 2016, available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-166491>.

¹⁶ *Vinter and Others v. the United Kingdom*, § 122.

2) прозорим – держава має забезпечити належний процес перегляду довічного позбавлення волі (адміністративний або судовий) та обґрунтовувати прийняті в результаті цього процесу рішення¹⁷;

3) ефективним – довічне позбавлення волі *de jure* та *de facto* може бути скороченим¹⁸.

Національна модель довічного позбавлення волі відповідатиме ЄКПЛ, якщо процес перегляду цього покарання відповідатиме усім вказаним критеріям.

Оцінити додержання державою перших двох вимог до механізму перегляду довічного ув'язнення не надто складно – достатньо лише скрупульозно проаналізувати нормативні положення, що регламентують підстави та процес перегляду призначеного особі довічного позбавлення волі. Відтак, визначальним критерієм відповідності перегляду довічного позбавлення волі стандартам прав людини є ефективність, тобто дієвість цього механізму. Судова практика, для тих країн, де встановлено судовий перегляд довічного ув'язнення – чи не єдиний спосіб «виміряти» цю дієвість.

Таким чином, аналіз судової практики, віднайдення тенденцій та закономірностей у справах про перегляд довічного позбавлення волі дозволить визначити, чи забезпечила конкретна держава «право на надію» для довічно засуджених осіб.

2. Оцінка забезпечення «права на надію» в Україні з огляду на судову практику

В Україні встановлено судовий порядок перегляду довічного позбавлення волі. Про це свідчать норми ч. 3 ст. 154 КВК України, відповідно до якої засуджені через адміністрацію установ відбування покарання (далі – УВП) подають до суду клопотання у порядку, встановленому КПК України.

¹⁷ *Matiošaitis and Others v. Lithuania*, Applications nos. 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59692/13, 59700/13, 60115/13, 69425/13 and 72824/13, judgment of 23 May 2017, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-173623>, § 181.

¹⁸ *Vinter and Others v. the United Kingdom*, § 87.

З 18.10.2022 року (саме тоді до ст.ст. 81 та 82 КК України були внесені зміни, що дозволили застосовувати заміну покарання та умовно-дострокове звільнення до довічно засуджених) в Єдиному державному реєстрі судових рішень міститься понад 230 рішень, в яких так чи інакше піднімалося питання щодо подальшого звільнення від відбування довічного ув'язнення.

Для зручності відповідні справи можна поділити на кілька категорій.

1) Справи щодо звільнення від відбування довічного ув'язнення після ухвалення законодавчих змін щодо забезпечення «права на надію» (18.10.2022), але до набрання ними чинності (06.11.2022).

Відповідно до Ухвали Ізяславського районного суду Хмельницької області від 03.11.2022 р. у справі № 675/327/23 суд відмовив довічно засудженому у заміні невідбутої частини покарання позбавлення волі більш позбавленням волі на певний строк. З аналізу цього рішення стає очевидним, що довічно засуджений дещо «поспішив» з поданням клопотання про заміну свого покарання, адже звернувся до суду буквально за декілька днів до набрання чинності змінами, які цю можливість гарантували¹⁹. Після 06.11.2022 засуджений вирішив скористатися своїм правом на апеляцію та оскаржив відповідне рішення. Суд апеляційної інстанції врахував набрання чинності Законом № 2690-IX, частково задовольнив апеляційну скаргу та призначив новий розгляд у суді першої інстанції²⁰.

2) Справи щодо звільнення від відбування довічного ув'язнення, що щодо забезпечення «права на надію» не через норми ст.ст. 81, 82 КК України.

Ухвалення Закону № 2690-IX стало поштовхом до чергових спроб довічно засуджених домогтися звільнення від їхнього покарання. Часто ці спроби виходили за межі законодавчо запроваджених можливостей звільнення, а тому жодна з них не увінчалася успіхом. Зокрема:

¹⁹ Ухвала Ізяславського районного суду Хмельницької області від 03.11.2022 р. у справі № 675/327/23, режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114721401>.

²⁰ Ухвала Хмельницького апеляційного суду від 29.11.2022 р. у справі № 675/418/22. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107557455>.

– **перегляд вироку за виключними обставинами** – відповідно до Ухвали Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 28.03.2023 у справі № 182/6638/21, довічно засуджений просив переглянути його вирок через ухвалення КСУ рішення № 6-р(П)/2021. Засуджений потрактував його як виключну обставину. З цим суд не погодився, адже для існування виключної обставини потрібні дві складові: неконституційність законодавчих положень та застосування відповідних норм при вирішенні справи. КСУ хоч і встановив неконституційність окремих положень ст.ст. 81 та 82 КК України, та ці норми не були застосовані судом при винесенні вироку стосовно засудженого. Отже, обставина, на яку посилався засуджений не може вважатися виключною²¹;

– **закінчення строків давності виконання обвинувального вироку** – відповідно до Ухвали Роменського міськрайонного Сумської області суду від 27.06.2023 у справі № 585/1856/23, засуджений, трактуючи положення ст. 80 КК України (встановлює строки давності виконання обвинувального вироку), помилково припустив, що відбуття 15 років позбавлення волі дає підстави для його звільнення. Як обґрунтовано зауважив суд, давність виконання вироку застосовується, якщо це рішення не виконується. У випадку засудженого, вирок набув законної сили, почав виконуватись, а сам засуджений продовжує відбувати призначене покарання. Отже, інститут давності виконання обвинувального вироку застосуванню не підлягає²²;

– **звільнення від подальшого відбування покарання у зв'язку з відбуттям 25-річного строку ув'язнення** – відповідно до Ухвали Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 08.08.2023 у справі № 344/11826/23, довічно засуджений просив звільнити його у зв'язку з тим, що відбув більше 25 років позбавлення волі. Очевидно, що суд у цьому проханні відмовив, адже такої підстави для звільнення від відбування

²¹ Ухвала Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 28.03.2023 у справі № 182/6638/21. Режим доступу :<https://reyestr.court.gov.ua/Review/109949842>.

²² Ухвала Роменського міськрайонного Сумської області суду від 27.06.2023 у справі № 585/1856/23. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111864150>.

покарання, як відбуття більше 25 років позбавлення волі серед норм КК України немає, а жодних інших правових підстав для звільнення засуджених не вказав²³;

– **неконституційність призначення довічного позбавлення волі як альтернатива смертній карі** – відповідно до Ухвали Вінницького міського суду Вінницької області від 20.09.2023 у справі № 127/19170/23, засуджений оскаржував заміну смертної кари довічним ув'язненням, а не альтернативним покаранням (25-річне ув'язнення) та зворотню дію в часі суворішого кримінального закону. Свого часу у Рішенні від 26 січня 2011 року № 1-рп/2011 КСУ вказав, що норми про заміну смертної кари пом'якшують кримінальну відповідальність, мають зворотню дію в часі і поширюються на засуджених до смертної кари²⁴. Правова спільнота по-різному ставиться до такої позиції²⁵, однак вона знайшла підтримку в рішенні ЄСПЛ у справі *Ruban v Ukraine*²⁶. Керуючись позицією КСУ, суд відмовив довічно засудженому у звільненні²⁷;

– **припинення катування у вигляді довічного позбавлення волі** – відповідно до Ухвали Вінницького міського суду від 13.11.2023 у справі № 127/20299/22, довічно засуджений звернувся до суду з проханням звільнити його від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі на виконання рішення ЄСПЛ у справі «Петухов проти України», яке

²³ Ухвала Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 08.08.2023 у справі № 344/11826/23. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112688535>.

²⁴ Рішення Конституційного Суду України від 26 січня 2011 року № 1-рп/2011 по справі № 1–5/2011 у справі за конституційним поданням ВСУ та за конституційним зверненням Савчука М. М. про офіційне тлумачення положень КК України 1960 року із змінами, внесеними ЗУ «Про внесення змін до КК, КПК та ВТК України» від 22 лютого 2000 року № 1483-III, щодо їх дії в часі у взаємозв'язку із положеннями ст. 8, ч. 1 ст. 58, п. 22 ч. 1 ст. 92, ч. 2 ст. 152, п. 1 розділу XV Конституції України, ст. 73 ЗУ «Про Конституційний Суд України», ч. 2 ст. 4, ч. 1–4 ст. 5, ч. 3 ст. 74 КК України 2001 року (справа про заміну смертної кари довічним позбавленням волі).

²⁵ Задоя К. П. Рішення конституційного суду України в справі про заміну смертної кари довічним позбавленням волі в контексті прецедентної практики європейського суду з прав людини. *Адвокат*. 2012. № 2. С. 25–28; Дудоров О. О. Заміна смертної кари на довічне позбавлення волі: акт гуманізму чи посилення відповідальності? / О. О. Дудоров, М. В. Мазур, А. О. Данилевський. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2011. Вип. 2. С. 101–115.

²⁶ *Ruban v Ukraine*, Application no. 8927/11, judgment of 15 October 2010, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-140737>.

²⁷ Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 20.09.2023 у справі № 127/19170/23. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113578564>.

встановлює, що довічне позбавлення волі в Україні є катуванням. Цілком прогнозовано, що суд відмовив у такому проханні з огляду на те, що на час звернення засудженого відповідне рішення ЄСПЛ фактично вже виконане і законодавство України передбачає можливості звільнення довічно засуджених²⁸.

Проаналізовані вище справи свідчать про запит довічно засуджених на реалізацію їхнього «права на надію», а відмови у задоволенні усіх таких клопотань – про те, що для реалізації цього права заявники не скористалися передбаченим Законом № 2690-ІХ способом. Такі рішення є виправданими та обґрунтованими і жодним чином не свідчать про порушення «права на надію» для довічно засуджених.

3) Справи щодо звільнення від відбування довічного ув'язнення, що стосуються забезпечення «права на надію» через інститути заміни покарання та умовно-дострокового звільнення.

«Право на надію» для довічно засуджених гарантовано насамперед через норми ст.ст. 81 та 82 КК України.

Відповідно до ч. 5 ст. 82 КК України, довічне позбавлення волі може бути замінено на позбавлення волі строком від 15 до 20 років, якщо засуджений відбув не менше 15 років призначеного судом покарання.

Відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 81 КК України, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване після фактичного відбуття засудженим не менше $\frac{3}{4}$ строку покарання у разі заміни довічного позбавлення позбавленням волі на певний строк.

Судова практика щодо застосування цих норм є найчисленнішою, а тому – потребує найбільш ґрунтовного аналізу. Справи щодо застосування норм ст.ст. 81 та 82 КК України доречно поділити на дві великі групи за підставами клопотань:

²⁸ Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 13.11.2023 у справі № 127/20299/22. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114987624>.

- справи щодо можливості застосування до довічно засуджених умовно-дострокового звільнення від відбування покарання (26 справ);
- справи щодо можливості застосування до довічно засуджених заміни невідбутої частини покарання більш м'яким (84 справи).

Справи щодо можливості застосування до довічно засуджених умовно-дострокового звільнення від відбування покарання.

Умовно-дострокове звільнення порівняно із заміною покарання більш м'яким є привабливішим для засудженого видом скорочення покарання в процесі його відбування. Не дивно, що багато довічно засуджених вирішили скористатися саме цією нормою для реалізації тепер вже гарантованого їм «права на надію». Разом з тим системне тлумачення п. 3 ч. 3 ст. 82 КК України дозволяє зрозуміти, що умовно-дострокове звільнення від відбування довічного позбавлення волі в Україні неможливе в принципі. Натомість можливим є умовно-дострокове звільнення від відбування позбавлення волі на певний строк у порядку заміни довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням. Таким чином в Україні встановлений поетапний механізм звільнення від відбування довічного позбавлення волі:

- етап 1: заміна довічного позбавлення волі на строкове ув'язнення від 15 до 25 років після того, як особа вже відбула не менше 15 років за ґратами;
- етап 2: умовно-дострокове звільнення від відбування позбавлення волі на певний строк після того, як особа відбула не менше $\frac{3}{4}$ призначеного їй у порядку заміни строкового позбавлення волі.

Подання майже трьох десятків клопотань про умовно-дострокове звільнення довічно засуджених осіб може свідчити про те, що а ні довічно засуджені, а ні їх захисники (варто зауважити, що часто їхнє право на захист реалізується суто формально) не змогли зрозуміти зміни до ст.ст. 81, 82 КК України. Та чи означає це, що держава не дотрималась критерію правової визначеності як одного з елементів верховенства права при запровадженні таких змін? Аж ніяк. У справі *Moiseyev v. Russia*, ЄСПЛ наголосив на тому,

що у будь-якій системі права, включно з кримінальним правом, як би чітко не було сформульовано правове положення, існує неминучий елемент судового тлумачення, а також потреба в уточненні сумнівних моментів та адаптації до мінливих обставин²⁹. Таким чином, сама по собі складність у системному тлумаченні та розумінні кримінально-правових положень не означає порушення принципу правової визначеності, якщо цю складність може усунути суд або фахівці у сфері права.

Нескладно спрогнозувати і долю відповідних клопотань – жодне прохання про умовно-дострокове звільнення довічно засуджених не увінчалось успіхом. Так, відповідно до Ухвали Вінницького міського суду від 01.11.2023 у справі № 127/27917/23, довічно засуджений звернувся до суду з відповідним клопотанням. Втім, як правильно зауважив суд, на даний час передбачено право довічно засуджених на заміну невідбутої частини покарання більш м'яким і лише в подальшому на умовно-дострокове звільнення. З огляду на те, що засуджений із клопотанням про заміну його покарання більш м'яким не звертався, суд не може застосувати до нього процедуру умовно-дострокового звільнення та звільнити від відбування покарання³⁰.

Судові рішення про відмову в застосуванні до засуджених довічно умовно-дострокового звільнення правомірні, адже базуються на встановленому в Україні двоступеневому механізмі звільнення від довічного позбавлення волі. Відповідно, якщо довічно засуджена особа не скористалась своїм правом реалізувати першу стадію цього механізму, аплікувати про застосування до неї наступної вона не в змозі.

²⁹ Moiseyev v. Russia, Application No. 62936/00, judgment of 9 October 2008, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-88780>, § 234.

³⁰ Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 01.11.2023 у справі № 127/27917/23. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114665087>.

Справи щодо можливості застосування до довічно засуджених заміни невідбутої частини покарання більш м'яким.

Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким – станом на зараз єдина можливість довічно засуджених осіб реалізувати «право на надію» (відповідно до згаданої позиції ЄСПЛ у справі *Petukhov v. Ukraine (№. 2)* помилування не відповідає критеріям передбачуваності, прозорості та ефективності, а тому не забезпечує це право³¹).

Станом на 14.12.2022 вдалось віднайти 84 судові рішення, в яких суд розглядав можливість заміни довічного позбавлення волі строковим ув'язненням. Аналіз відповідних рішень доречно провести в залежності від «успішності» розгляду клопотань про заміну довічного позбавлення волі строковим покаранням та виділити (*див. схему 1*):

- судові рішення щодо відмови у задоволенні клопотань про заміну довічного позбавлення волі;
- судові рішення щодо задоволення клопотань про заміну довічного позбавлення волі.

Судова практика застосування норм ст. 82 КК України щодо довічно засуджених

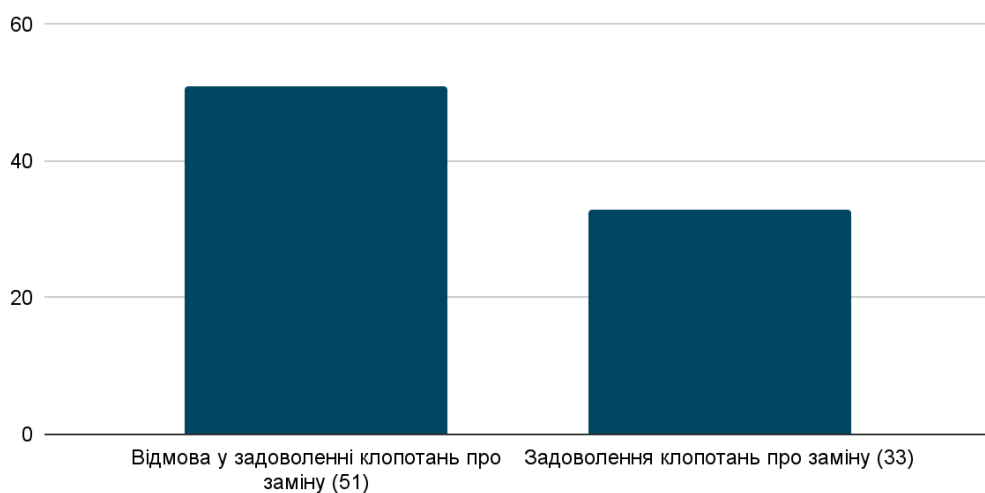

Схема 1

³¹ *Petukhov v. Ukraine (No. 2)*, §§ 175–180.

Відмови у задоволенні клопотань про заміну довічного ув'язнення.

Відсоток відмов у задоволенні клопотань про заміну довічного позбавлення волі становить 60.71 %. Серед найпоширеніших причин відмов у заміні довічно позбавлення волі спостерігаємо:

– невідбуття передбаченого ст. 82 КК України 15-річного строку позбавлення волі, що є підставою для заміни довічного позбавлення волі. Так, Богунський районний суд міста Житомира відмовив довічно засудженому у заміні його покарання в тому числі з огляду на те, що ув'язнений відбув трохи більше 11 років позбавлення волі³²;

– негативний висновок адміністрації установи виконання покарань про ступінь виправлення засудженого, а отже і можливість заміни його покарання. За рішенням Київського районного суду м. Полтави від 18.10.2023 у справі № 552/916/23, за висновком ДУ «Полтавська установи виконання покарань (№23)», засуджений не став на шлях виправлення та не може бути представлений до заміни покарання у виді довічного позбавлення волі на покарання у виді позбавлення волі на певний строк. З огляду на вказане, суд відмовив у клопотанні засудженого³³;

– негативний висновок суду щодо доцільності заміни засудженому довічного позбавлення волі попри позитивну характеристику з боку тюремної адміністрації. Так, згідно з позицією Роменського міськрайонного суду Сумської області у справі № 585/3346/22, довічно засуджений почав ставати на шлях виправлення з 2014 року і лише в 2022 році став на шлях виправлення, а тому – не заслуговує на заміну покарання більш м'яким³⁴. Вважаємо таке рішення проявом формалістського підходу до оцінки прогресу, якого засуджений досягнув при відбуванні покарання. Прогрес та виправлення є не кількісними, а якісними показниками. Про них не свідчать

³² Ухвала Богунського районного суду міста Житомира від 23.11.2023 у справі № 295/12441/22. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115254911>.

³³ Ухвала Київського районного суду м. Полтави від 29.11.2023 у справі № 552/916/23. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114310781>.

³⁴ Ухвала Роменського міськрайонного суду Сумської області від 03.04.2023 у справі № 585/3346/22. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110110686>.

часові періоди, впродовж яких засуджений «ступив», «ставав» чи «таки став» на шлях виправлення, а реальні результати, яких засуджений досягнув. У вказаній справі ці результати беззаперечно простежуються, на чому акцентує увагу виправна колонія, де засуджений відбував покарання, і адміністрація якої звернулася до суду із клопотанням про заміну його покарання. За висновком колонії, засуджений дотримується норм відбування покарання, має численні заохочення, приймає активну участь у культурно-масових та фізкультурно-оздоровчих заходах, визнає свою вину та розкаюється у вчиненому. Відтак, рішення суду щодо відмови такій особі у заміні її покарання з огляду на недостатність періоду, впродовж якого засуджений демонстрував виправлення, видається явно необґрунтованим.

Окремої уваги заслуговує справа Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області № 346/5699/23. З її обставин вбачаємо, що попри позитивний висновок адміністрації установи виконання покарань, сам довічно засуджений категорично заперечив проти заміни його покарання³⁵. На жаль, мотиви такого заперечення в судовому рішенні не наведені і залишається сподіватися, що відмова засудженого від його «права на надію» була справді добровільною.

З аналізу наведених та низки аналогічних судових справ вбачаємо певну кореляцію між висновком установи виконання покарань та рішенням суду щодо можливості заміни довічного позбавлення волі. Так позитивний висновок тюремної адміністрації не гарантує винесення судового рішення на користь довічно засудженого, а негативний – майже завжди тягне за собою відмову у заміні довічного позбавлення волі строковим ув'язненням. З одного боку, це позитивна тенденція. Вона свідчить про неупередженість судів при розгляді відповідних категорій справ і належне опанування адміністрації в'язниць. З іншого боку, таку неупередженість не можна назвати повною, адже станом на зараз не вдалось віднайти судові рішення, в

³⁵ Ухвала Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 16.10.2023 у справі № 346/5699/23. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114278706>.

яких попри негативний висновок в'язниці довічно засудженому все ж замінили його покарання.

Задоволення клопотань про заміну довічного позбавлення волі.

Відсоток позитивних рішень при розгляді клопотань про заміну довічного позбавлення волі становить 39,29 %.

Примітно, що відповідні рішення різняться строками позбавлення волі, на які довічно засудженим замінено їх покарання. До прикладу, Роменський міськрайонний суд Сумської області у справі № 585/3342/22 замінив довічно засудженому його покарання на 15-річне позбавлення волі³⁶, у той час як Коломийський міськрайонний суд Івано-Франківської області у справі № 346/1559/23 обрав 20-річний термін ув'язнення³⁷. Такі приклади є проявом суддівської дискреції, що, за висновком ВС, охоплює повноваження суду здійснювати вибір між законними альтернативами³⁸. Вважаємо, що праву суду обирати одну із законних альтернатив має кореспондувати обов'язок свій вибір обґрунтовувати. Так, ВС зазначає:

Щоб судові рішення вважалося належно мотивованим, недостатньо просто процитувати закон та перерахувати докази, надані сторонами. Важливо навести ті висновки, яких дійшов суд за результатами оцінки доказів, та знайти настільки вагомі й одночасно зрозумілі аргументи на користь прийнятого рішення, щоб вони переконали в законності й справедливості вирішення спору навіть ту сторону, яка в цьому спорі прогнала³⁹.

На жаль, у питаннях, що стосуються призначення, заміни або звільнення від покарань, суддівський корпус дуже часто нехтує цим обов'язком. Вказана тенденція спостерігається і у справах про заміну

³⁶ Ухвала Роменського міськрайонного суду Сумської області від 28.03.2023 у справі № 585/3342/22. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110011763>.

³⁷ Ухвала Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 10.04.2023 у справі № 346/1559/23. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110166734>.

³⁸ Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12.01.2021 у справі № 148/1536/18. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94151668>.

³⁹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.11.2023 у справі № 11-228cap21. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115308744>.

довічного позбавлення волі – у жодному з рішень, яким довічно засудженим це покарання замінили на строкове, суд не аргументує, чому саме обрано той чи інший строк позбавлення волі. Це особливо прикро у стосунку до осіб, які вже відбули за ґратами не менше 15 років і різниця у відбутті ще 15 або ж 20 років для них має подекуди вирішальне значення.

Певна тенденція у строках позбавлення волі, які призначають довічно засудженим, все ж є. У вже згаданій справі № 585/3342/22, суд призначив мінімальний строк позбавлення волі (15 р.) засудженому 1981 р.н., що на час розгляду справи відбув майже 23 роки позбавлення волі⁴⁰. Разом з тим, за рішенням Сумського апеляційного суду у справі № 585/3345/22, довічно засудженому 1989 р.н., який на час розгляду справи відбув 16 років позбавлення волі, призначено максимальний строк (20 р.)⁴¹. Видається, чим старшим є засуджений і чим більший строк за ґратами він провів – тим коротшим є призначений йому строк позбавлення волі. На нашу думку, така тенденція небезпечна, адже строк позбавлення волі, на який довічно засудженому заміняють його покарання має визначатися насамперед ступенем його виправлення, але аж ніяк не тим, скільки років засуджений може провести за ґратами з огляду на його вік.

Навіть ті рішення, яким особі було замінене довічне ув'язнення оскаржуються як стороною захисту, так і стороною обвинувачення. Одразу зазначимо, що станом на кінець 2023 року нам не вдалось віднайти рішень про заміну довічного позбавлення волі, які були б скасовані апеляційною інстанцією в частині задоволення клопотання про заміну. Разом з тим існує судова практика щодо:

– збільшення заміненого строку позбавлення волі. Так, за рішенням Сумського апеляційного суду у справі №585/3345/22, призначене 15-річне

⁴⁰ Ухвала Роменського міськрайонного суду Сумської області від 28.03.2023 у справі № 585/3342/22. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110011763>.

⁴¹ Ухвала Сумського апеляційного суду від 20.09.2023 у справі № 585/3345/22. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113610146>.

ув'язнення подовжили до 20-річного строку⁴². Суд мотивував своє рішення тим, що засуджений вчинив умисне вбивство двох осіб з особливою жорстокістю за попередньою змовою групою осіб, при вчиненні цього злочину проявив надзвичайну легковажність, зухвалість та, понадіявся на безкарність; під час судового розгляду не проявляв каяття та натомість намагався уникнути кримінальної відповідальності шляхом дачі неправдивих та неповних свідчень про обставини злочину⁴³;

– зменшення заміненого строку позбавлення волі. Так, за рішенням Рівненського апеляційного суду у справі № 569/3170/23 призначене внаслідок заміни 19-річне ув'язнення скоротили до 15-річного строку, в тому числі й через те, що засуджений відбув за ґратами понад 23 роки;

– залишення заміненого строку без змін. Так, за рішенням Івано-Франківського апеляційного суду у справі № 344/11168/23 призначене 20-річне ув'язнення суд визнав належно обґрунтованим⁴⁴.

Принагідно зауважимо, що віднайти практику Верховного Суду з приводу заміни довічного позбавлення волі навряд чи вдасться. Так, відповідно до правової позиції ВС у справі № 346/1560/23, рішення судів перших інстанцій про заміну довічного позбавлення волі стосуються питань, пов'язаних із виконанням вироку, а тому не можуть бути переглянуті в рамках касаційного провадження⁴⁵.

За рік після набрання чинності положеннями КК України про заміну довічного позбавлення волі на строкове ув'язнення, налічуємо понад 30 випадків такої заміни. Нагадаємо, це майже 40% від загальної кількості таких категорій справ. Таким чином, з 10 звернень довічно засуджених осіб про заміну їхнього покарання, кожне 4 є успішним. Більше того, призначені

⁴² Там само.

⁴³ Ухвала Рівненського апеляційного суду від 01.08.2023 у справі № 569/3170/23. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112625712>.

⁴⁴ Ухвала Івано-Франківського апеляційного суду у справі від 28.11.2023 № 344/11168/23. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115318232>.

⁴⁵ Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 04.12.2023 справи у № 346/1560/23. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115377037>.

судом строки позбавлення волі апеляційний суд вправі зменшити, і реальні приклади цього також трапляються. Отже, кримінально-правові норми про заміну довічного позбавлення волі не декларативні, а «живі» та дієві.

Висновок: Судова практика у справах довічно засуджених осіб свідчить про те, що це покарання в Україні таки підлягає скороченню.

Втім, це не дає підстав оцінити національний механізм перегляду довічного ув'язнення як ефективний в повній мірі. Ефективність як критерій оцінки права на надію ЄСПЛ трактує комплексно: і за наявністю випадків звільнення від довічного позбавлення волі, і за можливістю остаточного виходу особи на волю. Оскільки право на надію передбачає можливість довічно засудженої особи колись повернутися до нормального суспільного життя, воно буде реалізовано лише, якщо національне право міститиме приклади цього «повернення».

Особливий, дворівневий механізм звільнення від довічного позбавлення волі в Україні означає, що мине ще десяток років, перш ніж довічно засуджені матимуть реальну змогу вийти на волю. У тому числі й ті, хто перебувають у місцях позбавлення волі понад 20, а подекуди й 25 років. Порівняймо:

– особи, засуджені до довічного ув'язнення після внесення змін до КК України, повинні відбутися як мінімум 26 років позбавлення волі для того, аби претендувати на остаточне звільнення;

– особи, засуджені до довічного ув'язнення раніше, в тому числі і після заміни смертної кари (ті, хто перебуває за ґратами понад 20 років), повинні відбутися як мінімум 30 років позбавлення волі для того, аби претендувати на остаточне звільнення. Вказані особи, на нашу думку, потребують окремого механізму для перегляду їх покарання, зокрема шляхом розробки перехідних положень до КК України.

Таким чином, національний механізм перегляду довічного ув'язнення може вважатися ефективним для осіб засуджених або після або незадовго до

реформи довічного позбавлення волі в Україні. Для тих же засуджених, які відбувають своє покарання не один десяток років, попри позитивні тенденції судової практики, реалістична перспектива звільнення все ж не гарантована.

Список використаних джерел

1. Євдокімова О. В. Умовно-дострокове звільнення від відбування довічного позбавлення волі у праві зарубіжних країн. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 146–151.
2. Горпинюк О. П. Довічне позбавлення волі як «irreducible life sentence» за кримінальним законодавством України. *Молодий вчений*. 2020. № 1 (77). С. 207–211.
3. Сліпачик А. І. Людська гідність, як фундаментальна основа і практичний інструмент «права на надію» у кримінальному праві. *Journal «Science Rise: Juridical Science»*. 2021. № 4(18). С. 23–30.
4. Парасюк Н. М. Новий етап гуманізації кримінально-правового впливу щодо застосування покарання у виді довічного позбавлення волі: проблема відповідності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 6. С. 287–292. Режим доступу: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/273860/269171>.
5. Тімофєєва Л. Ю. «Право на надію» засудженого до довічного позбавлення волі VS право на безпеку суспільства та потерпілої особи. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2023. № 20 (2). С. 87–109. Режим доступу: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.20.292398>.
6. Хилюк С. В. «Злочин і кара» у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Том 8. № 4(29). С. 108–125.
7. Vinter and Others v. the United Kingdom, Applications Nos. 66069/09 and 130/10 and 3896/10, Grand Chamber Judgement of 9 July 2013, available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122664>.
8. Kotälla v. the Netherlands, no. 7994/77, Commission decision of 6 May 1978, Decisions and Reports 14, p. 239.
9. László Magyar v. Hungary, Application no. 73593/10, judgement of 20 May 2014, available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-144109>.
10. Hutchinson v. the United Kingdom, Application no. 57592/08, Grand Chamber judgment of 17 January 2017, available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-170347>.
11. Petukhov v. Ukraine (No. 2), Application no. 41216/13, judgment of 12 March 2019, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-191703>.
12. Рішення Конституційного Суду України у справі № 6-р(II)/2021 за конституційними скаргами Крупка Дмитра Володимировича щодо відповідності Конституції України частини першої статті 81, частини першої статті 82 Кримінального кодексу України, Костіна Володимира

Володимировича, Мельниченка Олександра Степановича щодо відповідності Конституції України частини першої статті 82 Кримінального кодексу України та у справі за конституційною скаргою Гогіна Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України частини першої статті 81 Кримінального кодексу України (справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі) від 16 вересня 2021 року.

13. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини : Закон України № 2690-IX від 18 жовтня 2022 року.

14. T. P. and A. T. v. Hungary, Applications nos. 37871/14 and 73986/14, Judgment of 4 October 2016, available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-166491>.

15. Matiošaitis and Others v. Lithuania, Applications nos. 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59692/13, 59700/13, 60115/13, 69425/13 and 72824/13, judgment of 23 May 2017, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-173623>.

16. Ухвала Ізяславського районного суду Хмельницької області від 03.11.2022 р. у справі № 675/327/23. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114721401>.

17. Ухвала Хмельницького апеляційного суду від 29.11.2022 р. у справі № 675/418/22. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107557455>.

18. Ухвала Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 28.03.2023 у справі № 182/6638/21. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109949842>.

19. Ухвала Роменського міськрайонного Сумської області суду від 27.06.2023 у справі № 585/1856/23. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111864150>.

20. Ухвала Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 08.08.2023 у справі № 344/11826/23. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112688535>.

21. Рішення Конституційного Суду України від 26 січня 2011 року № 1-рп/2011 по справі № 1-5/2011 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України та за конституційним зверненням громадянина Савчука Миколи Миколайовича про офіційне тлумачення положень Кримінального кодексу України 1960 року із змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудоного кодексів України» від 22 лютого 2000 року № 1483-III, щодо їх дії в часі у взаємозв'язку із положеннями статті 8, частини першої статті 58, пункту 22 частини першої статті 92, частини другої статті 152, пункту 1 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України, статті 73 Закону України «Про Конституційний Суд України», частини другої статті 4,

частин першої, третьої, четвертої статті 5, частини третьої статті 74 Кримінального кодексу України 2001 року (справа про заміну смертної кари довічним позбавленням волі).

22. Задоя К. П. Рішення конституційного суду України в справі про заміну смертної кари довічним позбавленням волі в контексті прецедентної практики європейського суду з прав людини. *Адвокат*. 2012. № 2. С. 25–28. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adv_2012_2_4.

23. Дудоров О. О. Заміна смертної кари на довічне позбавлення волі: акт гуманізму чи посилення відповідальності? / О. О. Дудоров, М. В. Мазур, А. О. Данилевський. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2011. Вип. 2. С. 101–115. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2011_2_14.

24. Ruban v Ukraine, Application no. 8927/11, judgment of 15 October 2010, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-140737>.

25. Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 20.09.2023 у справі № 127/19170/23. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113578564>.

26. Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 13.11.2023 у справі № 127/20299/22. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114987624>.

27. Moiseyev v. Russia, Application №. 62936/00, judgment of 9 October 2008, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-88780>.

28. Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 01.11.2023 у справі № 127/27917/23. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114665087>.

29. Ухвала Богунського районного суду міста Житомира від 23.11.2023 у справі № 295/12441/22. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115254911>.

30. Ухвала Київського районного суду м. Полтави від 29.11.2023 у справі № 552/916/23. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114310781>.

31. Ухвала Роменського міськрайонного суду Сумської області від 03.04.2023 у справі № 585/3346/22. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110110686>.

32. Ухвала Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 16.10.2023 у справі № 346/5699/23. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114278706>.

33. Ухвала Роменського міськрайонного суду Сумської області від 28.03.2023 у справі № 585/3342/22. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110011763>.

34. Ухвала Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 10.04.2023 у справі № 346/1559/23. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110166734>.

35. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12.01.2021 у справі № 148/1536/18. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94151668>.

36. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.11.2023 у справі № 11-228cap21. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115308744>.

37. Ухвала Сумського апеляційного суду від 20.09.2023 у справі №585/3345/22. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113610146>.

38. Ухвала Рівненського апеляційного суду від 01.08.2023 у справі № 569/3170/23. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112625712>.

39. Ухвала Івано-Франківського апеляційного суду у справі від 28.11.2023 № 344/11168/23. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115318232>.

40. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 04.12.2023 справі у № 346/1560/23. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115377037>.

REFERENCES

1. Yevdokimova, O.V. (2019). Umovno-dostrokovе zvilnennia vid vidbuvannia dovichnogo pozbavlennia voli u pravi zarubizhnykh krain. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, 10, 146–151 [in Ukrainian].

2. Horpyniuk, O.P. (2020). Dovichne pozbavlennia voli yak «irreducible life sentence» za kryminalnym zakonodavstvom Ukrainy. *Molodyi vchenyi*, 1 (77), 207–211 [in Ukrainian].

3. Slipachyk, A.I. (2021). Liudska hidnist, yak fundamentalna osnova i praktychnyi instrument «prava na nadiiu» u kryminalnomu pravi. *Journal «Science Rise: Juridical Science»*, 4(18), 23–30 [in Ukrainian].

4. Parasiuk, N.M. (2022). Novyi etap humanizatsii kryminalno-pravovoho vplyvu shchodo zastosuvannia pokarannia u vydi dovichnogo pozbavlennia voli: problema vidpovidnosti. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo*, 6, 287–292. Rezhym dostupu: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/273860/269171> [in Ukrainian].

5. Timofeieva, L.Iu. (2023). «Pravo na nadiiu» zasudzhеноho do dovichnogo pozbavlennia voli VS pravo na bezpeku suspilstva ta poterpiloі osoby. *Visnyk asotsiatsii kryminalnogo prava Ukrainy*, 20 (2), 87–109. Rezhym dostupu: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.20.292398> [in Ukrainian].

6. Khyliuk, S.V. (2015). «Zlochyn i kara» u Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod. *Chasopys Akademii advokatury Ukrainy*, Vol. 8, 4(29), 108–125 [in Ukrainian].

7. Vinter and Others v. the United Kingdom, Applications Nos. 66069/09 and 130/10 and 3896/10, Grand Chamber Judgement of 9 July 2013, available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122664>.

8. *Kotälla v. the Netherlands*, no. 7994/77, Commission decision of 6 May 1978, Decisions and Reports 14, p. 239.

9. *László Magyar v. Hungary*, Application no. 73593/10, judgement of 20 May 2014, available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-144109>.

10. *Hutchinson v. the United Kingdom*, Application no. 57592/08, Grand Chamber judgment of 17 January 2017, available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-170347>.

11. *Petukhov v. Ukraine* (№. 2), Application no. 41216/13, judgment of 12 March 2019, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-191703>.

12. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi № 6-r(II)/2021 za konstytutsiinymy skarhamy Krupka Dmytra Volodymyrovycha shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy chastyny pershoi statti 81, chastyny pershoi statti 82 Kryminalnogo kodeksu Ukrainy, Kostina Volodymyra Volodymyrovycha, Melnychenka Oleksandra Stepanovycha shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy chastyny pershoi statti 82 Kryminalnogo kodeksu Ukrainy ta u spravi za konstytutsiinomu skarhoiu Hohina Viktora Ivanovycha shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy chastyny pershoi statti 81 Kryminalnogo kodeksu Ukrainy (sprava pro perehliad vyroku osobi, karanii na dovichne pozbavlennia voli) vid 16 veresnia 2021 roku.

13. Pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia, Kryminalnogo kodeksu Ukrainy ta Kryminalnogo protsesualnogo kodeksu Ukrainy shchodo vykonannia rishen Yevropeiskoho sudu z prav liudyny: Zakon Ukrainy № 2690-IX vid 18 zhovtnia 2022 roku.

14. *T. P. and A. T. v. Hungary*, Applications nos. 37871/14 and 73986/14, Judgment of 4 October 2016, available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-166491>.

15. *Matiošaitis and Others v. Lithuania*, Applications nos. 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59692/13, 59700/13, 60115/13, 69425/13 and 72824/13, judgment of 23 May 2017, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-173623>.

16. Ukhvala Iziaslavskoho raionnogo sudu Khmelnytskoi oblasti vid 03.11.2022 r. u spravi № 675/327/23, rezhyom dostupu: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114721401>.

17. Ukhvala Khmelnytskoho apeliatsiinoho sudu vid 29.11.2022 r. u spravi № 675/418/22, rezhyom dostupu: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107557455>.

18. Ukhvala Nikopolskoho miskraionnogo sudu Dnipropetrovskoi oblasti vid 28.03.2023 u spravi № 182/6638/21, rezhyom dostupu: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109949842>.

19. Ukhvala Romenskoho miskraionnogo Sumskoi oblasti sudu vid 27.06.2023 u spravi № 585/1856/23, rezhyom dostupu: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111864150>.

20. Ukhvala Ivano-Frankivskoho miskoho sudu Ivano-Frankivskoi oblasti vid 08.08.2023 u spravi № 344/11826/23, rezhyom dostupu: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112688535>.

21. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 26 sichnia 2011 roku № 1-rp/2011 po spravi № 1-5/2011 u spravi za konstytutsiinym podanniam Verkhovnoho Sudu Ukrainy ta za konstytutsiinym zvernenniam hromadianyna Savchuka Mykoly Mykolaiovycha pro ofitsiine tlumachennia polozhen Kryminalnoho kodeksu Ukrainy 1960 roku iz zminamy, vnesenymy Zakonom Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho, Kryminalno-protseusualnoho ta Vypravno-trudovoho kodeksiv Ukrainy» vid 22 liutoho 2000 roku № 1483-III, shchodo yikh dii v chasi u vzaiemozviazku iz polozhenniamy statti 8, chastyny pershoi statti 58, punktu 22 chastyny pershoi statti 92, chastyny druhoi statti 152, punktu 1 rozdil XV «Perekhidni polozhennia» Konstytutsii Ukrainy, statti 73 Zakonu Ukrainy «Pro Konstytutsiinyi Sud Ukrainy», chastyny druhoi statti 4, chastyn pershoi, tretoi, chetvertoi statti 5, chastyny tretoi statti 74 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy 2001 roku (sprava pro zaminu smertnoi kary dovichnym pozbavleniam voli)

22. Zadoia, K.P. (2012). Rishennia konstytutsiinoho sudu Ukrainy v spravi pro zaminu smertnoi kary dovichnym pozbavleniam voli v konteksti pretsedentnoi praktyky yevropeiskoho sudu z prav liudyny. *Advokat*, 2, 25–28. Rezhyom dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adv_2012_2_4 [in Ukrainian].

23. Dudorov, O.O. (2011). Zamina smertnoi kary na dovichne pozbavlennia voli: akt humanizmu chy posylennia vidpovidalnosti? / O. O. Dudorov, M. V. Mazur, A. O. Danylevskiyi. *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka*, issue 2, 101–115. Rezhyom dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2011_2_14 [in Ukrainian].

24. Ruban v Ukraine, Application no. 8927/11, judgment of 15 October 2010, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-140737>.

25. Ukhvala Vinnytskoho miskoho sudu Vinnytskoi oblasti vid 20.09.2023 u spravi № 127/19170/23, rezhyom dostupu: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113578564>.

26. Ukhvala Vinnytskoho miskoho sudu Vinnytskoi oblasti vid 13.11.2023 u spravi № 127/20299/22, rezhyom dostupu: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114987624>.

27. Moiseyev v. Russia, Application №. 62936/00, judgment of 9 October 2008, available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-88780>.

28. Ukhvala Vinnytskoho miskoho sudu Vinnytskoi oblasti vid 01.11.2023 u spravi № 127/27917/23, rezhyom dostupu: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114665087>.

29. Ukhvala Bohunskoho raionnoho sudu mista Zhytomyra vid 23.11.2023 u spravi № 295/12441/22, rezhyom dostupu: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115254911>.

30. Ukhvala Kyivskoho raionnoho sudu m. Poltavy vid 29.11.2023 u spravi № 552/916/23, rezhyom dostupu: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114310781>.

31. Ukhvala Romenskoho miskraionnoho sudu Sumskoi oblasti vid 03.04.2023 u spravi № 585/3346/22, rezhyom dostupu: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110110686>.

32. Ukhvala Kolomyiskoho miskraionnoho sudu Ivano - Frankivskoi oblasti vid 16.10.2023 u spravi № 346/5699/23, rezhyom dostupu: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114278706>.

33. Ukhvala Romenskoho miskraionnoho sudu Sumskoi oblasti vid 28.03.2023 u spravi № 585/3342/22, rezhyom dostupu: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110011763>.

34. Ukhvala Kolomyiskoho miskraionnoho sudu Ivano-Frankivskoi oblasti vid 10.04.2023 u spravi № 346/1559/23, rezhyom dostupu: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110166734>.

35. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 12.01.2021 u spravi № 148/1536/18, rezhyom dostupu: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94151668>.

36. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 16.11.2023 u spravi № 11-228sap21, rezhyom dostupu: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115308744>.

37. Ukhvala Sumskoho apeliatsiinoho sudu vid 20.09.2023 u spravi №585/3345/22, rezhyom dostupu: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113610146>.

38. Ukhvala Rivnenskoho apeliatsiinoho sudu vid 01.08.2023 u spravi № 569/3170/23, rezhyom dostupu: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112625712>.

39. Ukhvala Ivano-Frankivskoho apeliatsiinoho sudu u spravi vid 28.11.2023 № 344/11168/23, rezhyom dostupu: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115318232>.

40. Ukhvala Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 04.12.2023 spravi u № 346/1560/23, rezhyom dostupu: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115377037>.

Karachevska H. R. Implementation of the «right to hope» for life prisoners in Ukraine: court practice analysis

The article analyzes the 2022–2023 court practice regarding the revision of life prisoners' sentence in Ukraine in order to ensure their «right to hope».

It also analyzes the development of the modern international standard regarding the «right to hope», which obligates to ensure a real prospect of the release from life imprisonment through a review of the imposed sentence. The article presents the main legal positions of the ECtHR regarding this type of punishment, in particular in the case of Petukhov v. Ukraine. This decision led to changes in the criminal law regarding Art. 81 and 82 of the Criminal Code of Ukraine.

The main criteria for ensuring the «right to hope» are determined – transparency, predictability, effectiveness of life imprisonment review. Efficiency is

evaluated through the prism of judicial practice. The main approaches to the consideration of cases related to the reduction of life imprisonment before and after the entry into force of the amendments to the Criminal Code of Ukraine are highlighted. The decisions on parole from life imprisonment and its replacement with a milder punishment were analyzed. It was found that almost 40% of requests for replacement of life imprisonment were granted, the life imprisonment of the convicts in the relevant cases was replaced by fixed-term imprisonment from 15 to 20 years.

It has been established that life imprisonment in Ukraine can be reduced. Given the two-stage mechanism for release from life imprisonment, such a reduction indicates the effectiveness of future revisions of this sentence, but not for those life prisoners who have already served more than 25 years of imprisonment.

Key words: *life imprisonment, «right to hope», replacement of the unserved part of the sentence with a lighter punishment, parole from serving the sentence.*